

Курманкулов Ш.Ж., Бешкемпирова В.К.

ТАБИГЫЙ ПРЕДМЕТТЕРДИ ОКУТУУДА ОКУУЧУЛАРДЫН ӨЗДҮК РЕФЛЕКСИЯСЫН ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОБЛЕМАСЫ

Курманкулов Ш.Ж., Бешкемпирова В.К.

ПРОБЛЕМА ЛИЧНОГО РАЗВИТИЯ РЕФЛЕКСИИ У УЧАЩИХСЯ В ОБУЧЕНИИ ЕСТЕСТВЕННЫХ ПРЕДМЕТОВ

Kurmankulov Sh.Zh., Beshkempirova V.K.

THE PROBLEMS OF DEVELOPING STUDENTS REFLECTIONS IN TEACHING NATURAL SCIENCES

УДК. 530.1:373.1

Бул макалада окуучулардын билим алууга өз алдынча умтулуусу каралган. Ошондой эле жеке рефлексияны ойготуунун максаттары аныкталган.

Мындан сырткары жогорку класстын окуучуларынын табигый предметтерди өздөштүрүүгө жөндөмдүүлүгү аныкталган жана андан ары кесип тандоодо өзүн баалоого мүмкүндүк берет.

Сапаттуу билим алууда факторлордун таасири астында окуучулардын жеке рефлексиясын баалоо жүргүзүлдү.

In the present article is considered an aspiration of pupils to independent acquisition of knowledge. Also it is presented the purpose of awakening of a personal reflection and definition of extent of its influence. Besides are defined abilities of assimilation of natural subjects by pupils of the senior classes and self-estimation in this process which can in a further choice of professions. The analysis of an assessment of a personal reflection is carried out by pupils at influence of factors in receiving qualitative knowledge.

Баланын өсүп өнүгүсүнүн кыймылдаткыч күчү – баланын тубаса жөндөмдүүлүгү жана айлана чөйрөнүн тийгизген таасири экендиги белгилүү. Бала жарык дүйнөгө ата-энесинен, ата-бабаларынан өткөн тукум кучулук табигый процессинин тиешелүү шыбагасынан алган тубаса жөндөмү менен келет. Ал жөндөмдүүлүктөр айлана-чөйрөнүн ага түздөн түз тийгизген таасири астында калыптанып өсүп-өнүгө тургандыгы белгилүү. Төрөлгөн убактан баштап, бала чоң киши болуп калыптанга чейин бул процесс уланат. Инсан чоң киши болгондон кийин окуй турган болсо, анда ал кандайдыр бир себептин натыйжасында өзүнүн окууга болгон муктаждыгын аныктап, ошондон улам, аң-сезимдүүлүк менен окуу ишмердүүлүгүнө барат. Эмне үчүн окуп жаткандыгынын себебин айтып бере алат. Ал эми баланын эмне үчүн, окууга кандай көңүл койгонун билүү татаал процесс, ал баланын өзүнө дагы ачык эмес дейт, проф. И. Бекбоев [1]. Аны билүүдө спонтандык б.а. сырткы таасирлерден эмес, ички себептерден пайда болуучу ишмердүүлүктөрүнө жүргүзгөн байкоолорго гана таянууга болот дейт. М. Монтессоринин айтканына таянсак, анда бала айлана-чөйрөдө болуп жаткан ар кандай окуялардын, процесстердин баардыгына кызыгуучулук, аларды иликтеп баарын билүүгө умтулуучулук, кулак түрүп сөз андоочулук кичинекей балдарга гана мүнөздүү болот экен. Алар ошону менен баштапкы өнүгүүдөн өтүшөт окшойт. Информацияны ылгабай туруп баарысын ала бергенге акыл куржуну бош болуп ага мүмкүнчүлүк түзүлгөн болуу керек. Балдар улам чоңой-

гон сайын алардын өсүп-өнүгүүсүндөгү доминанталар (негизги белгилер же идеялар) тап такыр башка болору айтылат. Улуурак балдарды окууга багыттоочу бирден бир шарт – бул бөтөнчө абал, мектеп турмушунун жумушчу, атмосферасы жана өз алдынча окуп билим алуучу ишмердүүлүгү экендигине токтолот. Өспүрүмдөр улам чоңойгон сайын өз укугуна өздөрү ээ болууну каалаша баштайт экен [1]. Мисалы: уктуого качан жатканды же ойноп жүрүп үйгө качан келүүнү, теледен кайсы программаны көрүүнү, кайсы кийимди кийүүнү ж.у.с. жеке тиричилик нерселерди өздөрү чечүүнү талап кыла баштайт. Өздөрүн чоң сезип проблемаларды чече билгенге таанымым жетет деген ойдо болушуп, өз ара социалдык карым катнашка үйрөнүшкө кызыгуу башталат болуш керек. Жүрүм турум жана каада салт жана башка пайда болгон эрежелерге карата өздөрүнүн жекече баалуулуктарын иштеп чыга башташат көрүнөт.

Дүйнөдөгү экономикалык жана интеллектуалдык атаандаштык күчөгөн шартта, билим берүү улуттук коопсуздуктун, көз карандысыздыкты сактоонун манилүү шарты катары каралган деңгээлге чейин көтөрүлүп баратат. Акыркы убакта билим берүү тармагында сандан сапатка умтулуунун, жанылануунун жана натыйжалуу аракеттерди жасоонун багытында иштерди жасоо проблемасы күчөп баратат. Сандан сапатка өтүүнү бир тарап окуучулар гана же бир тарап окутуучулар гана жасай алышпайт. Бул параллелдүү кош аракетти талап кылуучу процесс. Ошон үчүн окуучулардын же студенттердин сапаттуу билим алуусу- бул алардын өзүнчө окуп үйрөнүүсү эмес, окутуучунун же мугалимдин систематикалык жетекчилиги менен окуудагы өз алдынча чыгармачылык иш аракеттеринин натыйжасы боло алат. Окуучуларды өз алдынча окуп билим алууга умтултуу алардын өздүк рефлексиясын ойготуп жана өнүктүрүүдөн көптөн көп байланыштуу.

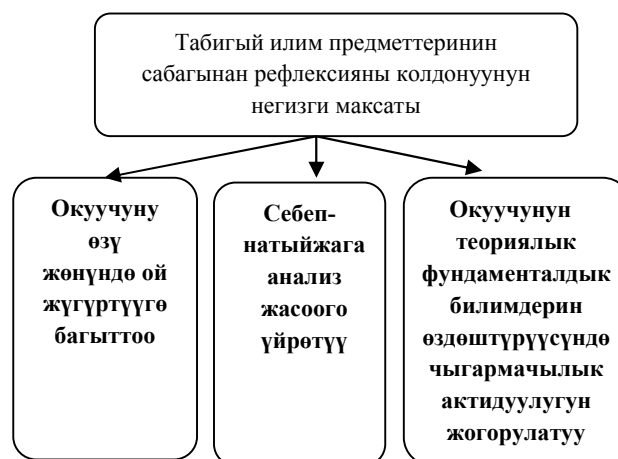
Биз мектеп курагындагы балдардын өздүк рефлексиялык ой жүгүртүүлөрүн анализдөө үчүн Талас мамлекеттик университетиндеги орто кесиптик билим берүү бөлүмүнө окууга келген жаш өспүрүм балдардын окууга болгон каалоосу кимдердин таасири менен болгондугун билүү үчүн анкетирование жүргүзгөнбүз. Колледже окууга келгенине кимдер себепчи болду? – деген суроого таблицада берилген төмөнкүдөй төрт түрлүү жоопторду даярдоо менен алардын өздүк ой-пикирин билдик. Алты академиялык окуу тайпасындагы окуучулардын берген жооптору №1 таблицада көрсөтүлдү.

№	Окуу группасы (студенттердин саны)	Ата-энем, бир туугандарым, %	Достор, классташтар, %	Мектеп мугалими, %	Өзүмдүн чечимим, %
1	КДО-1-13, (18)	10-55,5%	-	-	8-44,4%
2	КП-1-13, (25)	15 – 60 %	-	1-4%	9- 36%
3	КПР-1-13 (24)	9 -40 %	-	-	15-60 %
4	КЭБ-1-13 (28)	15-53,5 %	3-10,7 %	1-3,5 %	9-32,1 %
5	КАС-1-13 (24)	9-37,5	-	-	15-62,5%
6	КР-1-13 (19)	12-63,2 %;	-	-	7-36,8 %
	Жалпысы: (138)	70, - 50,7%	3, -2,2 %	2,-1,45 %	63-45,6%

Педагогикалык адистиктердеги группада (КДО-мектепке чейинки билим берүү, жана КП- башталгыч билим берүү адистиктер) көбүнчө кыз балдар окушат, мында алардын көпчүлүгү (55,5- 60,0 % пайызы) ата-энелер жана бир туугандарынын кеп кеңешинен улам чечимге келишип колледжке келишкен болсо. Укук таануу адистигинде (КПР) эркек балдар көбүрөөк аралашып окушат мында картина тескерисинче болду б.а. 60 % пайыз балдар өздөрү каалап келишсе, 40 % ата-энелери бир туугандарынын кеп кеңеши менен чечимге келишкен. Экономика адистигиндеги окуу группасында (КЭБ) дагы негизинен кыз балдар окушуп алар басымдуулук кылышат, ошондуктан мында дагы жарымынан көбү ата-энесинин жана бир туугандарынын түрткүсү менен кесип тандоо жүрөт көрүнөт. Ал эми техникалык багыт болгон балдар көп окуган (КАС) группасында 60 % пайыздан көпчүлүгү өз каалоолору менен кесип тандоо, каалаганын кылууга аракет жүргөн. Жалпысынан алып караганда жалаң эле ата-энесинин, бир туугандарынын багыттоосунан эмес өз мүдөө талаптарын аткарууга, келечекте ким болуу боюнча өздүк рефлексиялык ой-пикирге ээ экендиги, ким болууну өздөрү чечкен өспүрүм курактагы колледждин студентеринен бар экендиги белгилүү болду.

П. Тейяр де Шардендин айтуусу боюнча: «Рефлексия адамдарды айбандардан айырмалоочу касиет, рефлексиянын жардамы менен адам өзүнүн аң-сезиминде болуп жаткан ой-жүгүртүүгө анализ жасай алат» – деп айткан болсо. Психолог А. Бузман: «Рефлексия айлана-чөйрөдөгү өзгөрүүлөрдү адам баласы өзү аркылуу өткөрөт» – деп жалпы эле рефлексия жөнүндө айтышкан. Ал эми өздүк рефлексия-бул ички психологиялык сезимди жана акыбалды өзү таанып билүү процессинин субъектиси жана окуучунун жеке аң-сезиминде болуп жаткан ой жүгүртүү процессии болсо керек, анын негизинде окуучунун жаны билимге болгон кызыгуусу жаралышы мүмкүн. Өздүк рефлексиясы болгон окуучу алдына ар кандай максаттагы суроо коет жана аны чечүүгө аракеттенет. Окуучулар окуу кырдаалында өз жүрүм-турумун салыштырууга аракет кылышат. Алар эмнени ойлогонуна, белгилүү бир кырдаалда эмнени сезгендерине жана жасагандарына ой жүгүртүшөт. Мында маанилүү максаттарды алдыга коюу менен өзүнүн күчтүү жана алсыз жактарына «баланс» түзүшөт [2].

Табигый илим предметтеринде сабактын окуучуларга жугумдуулугу (эстеп калуучу) мугалимдин чыгармачыл потенциалынын негизинде үйрөнүлүүчү материалды эмоционалдуу кабыл алууга жеткирүүсүнө жараша болот. Ошондуктан ар бир мугалим өзүнүн окуткан предметинин спецификалык өзгөчөлүктөрүнө жараша окутуунун усулдарын тандоо ишинде окуучулардын өздүк рефлексиясын ойготуу багытында жүрүүсүн эске алуу оптималдуу болот. Эгерде биз окуучулардын өздүк рефлексиясын ойготууга мүмкүнчүлүк түзө алсак, анда өздүк рефлексияны өнүктүрүү менен окуучу сабакты сапаттуу жана кызыктуу өздөштүрүүдө натыйжага жете алат. Табигый предметтерди окутууда окуучулардын өздүк рефлексиясын пайда кылуу жана өстүрүүнүн максаты 1-сүрөттө көрсөтүлдү.

1-сүрөт. Өздүк рефлексияны пайда кылуунун максаттуу багыттары.

Өздүк рефлексия ар бир окуучуга өзүнүн жүрүм турумун жана ойлоо образын башкалардын ойлоо образдары жана жүрүм-туруму менен салыштырууга мүмкүндүк берет. Мындай салыштыруудан улам окуучулар башкалардын пикирин угуп, өзү үчүн чечим кабыл ала алат. Мында адаттагыдан тышкары төмөндөгүдөй жоопторду табууга жана айтууга үйрөтүү керект: «Мен өз аракетиме ыраазымын, анткени ..., мен жекече пикирим боюнча бул..., менин түшүнүгүм боюнча бул..., үйрөнгүм келет... ж.б.» Ал эми мугалим үчүн бул учур өтө маанилүү, анткени ал сабакты окуучулар кандай өздөштүргөнүн, келечекте эмнеге көңүл буруу керектигин түшүнөт.

Чоң класстын окуучусу болуп калуучу, бирок орто кесиптик билим берүү бөлүмүндө студент болуп окуп жаткандардын арасында анкеталык суроолорду жүргүзүү менен окуучулардын өзү жөнүндө рефлексиялык ой жүргүртүүлөрүн чагылдыруу кандай деңгээлде болорун аныктадык. ТалМУнун орто кесиптик билим берүү бөлүмүндө (колледжде) окуп жаткан студенттердин 6 окуу группасынан анкеталык суроолор менен сурамжылоо жүргүзүлдү.

Колледжде окуп жаткан мектеп курагындагы студенттердин өздүк рефлексиясынын негизинде өзүнө табигый-математикалык предметтерди өздөштүрүүдө өзүнө берген баасы «жакшы окуйм», «жаман окуйм», «орто окуйм» жана «кээде жакшы окуймун, кээде жакшы окуй албайм» деген параметрлер боюнча аныкталды (ал №2 таблицанда берилди).

Ошону менен эле катар табигый-математикалык предметтерден сабак берген мугалимдердин окуучулар кандай сабак өздөштүрүүсү тууралуу берген баасы боюнча бөлүштүрүү кийинки №3 таблицанда чагылдырылды.

Таблица №2.

Окуучу студенттердин табигый-математикалык предметтерди өздөштүрүүдө өзүн-өзү баалоосу боюнча бөлүнүшү

№	Окуу группасы жана окуучулардын саны	Жакшы окуучумун	Жаман окуучумун	Орто окуучумун	Бирде жакшы, бирде жаман окуучумун
1	КДО-1-13, - 8 студ.	-	-	7	1
2	КПР-1-13 -21 студ.	7	1	10	3
3	КАС-1-13 -19 студ.	2	-	14	3
4	КЭБ-1-13 -17 студ.	5	-	7	5
5	КП-1-13, -18 студ.	2	-	10	6
6	КР-1-13 -13 студ.	-	-	9	4
7	Жалпысы: 96 студ.	16	1	57	22
8	Пайызы, %	16,6	1,04	59,4	22,9

Таблица №3.

Окуучу студенттердин табигый-математикалык предметтерди өздөштүрүүдө аны окуткан окутуучулардын баалоосу боюнча бөлүнүшү

№	Окуу группасы жана окуучулардын саны	Жакшы окуучу	Жаман окуучу	Орто окуучу	Бирде жакшы, бирде жаман окуучу
1	КДО-1-13, - 8 студ.	3	1	2	2
2	КПР-1-13 -21 студ.	5	8	5	3
3	КАС-1-13 -19 студ.	3	6	6	4
4	КЭБ-1-13 -17 студ.	3	5	4	5
5	КП-1-13, -18 студ.	4	4	5	5
6	КР-1-13 -13 студ.	2	2	7	2
7	Жалпысы: 96 студ.	20	26	29	21
8	Пайызы,%	20,8	27,1	30,2	21,8

Мектеп окуучуларынын кесип тандоосу, келечекте ким болууну эңсегендинен алардын предметтерге болгон кызыгуусун арттыруучу бир параметр катары белгилесек болот. Тандаган кесибине жараша предметтерге көңүл коюп, же өзгөчө маани берип окуу иштерине киришүүсү мүмкүн. Орто кесипке

келген окуучулардын бул багыт боюнча өздүк рефлексиясы кандай болгонун билүү үчүн окуган кесибин менен анын келечекте ким болууну эңсеген каалосунун шайкеш келишин карап төмөнкү суроолордун негизинде анкеталык изденүү жүргүзүлдү. Анын натыйжасы №4 таблицанда берилди. Таблицада берилгендей 71,8 пайызы кесип тандоодогу иш аракеттери өзүнүн каалоосу менен шайкеш келүүдө. Ал эми 18,7 пайызы кийин башка кесиптин ээси болууга умтулушу мүмкүн. Бул деле азыркы турмушта ийкемдүү (гибкий) болуу көз карашына дал келет. Анткени тез -тез өзгөрүп туруучу коомдук-экономикалык турмуш шартта инсан дароо өз кесибин өзгөртүп башка кесиптин ээси болууга умтулуучусу зарыл болуп калууда. Коркунучтуусу бул жөнүндө ойлонбогон 9,4 пайызды түзгөн студенттер менен багыттуу иш баруу зарылдыгы бар.

Таблица №4

Окуп билим алып жаткан кесибин менен келечекте эңсеген кесибинин шайкеш келүүсү

№	Окуу группасы жана окуучулардын саны	Өзүнүн кесибин калагандар	Башка кесип ээси болууну эңсегендер	Бул жөнүндө ойлонбогондор
1	КДО-1-13, - 8 студ.	7	1	-
2	КПР-1-13 -21 студ.	18	1	2
3	КАС-1-13 -19 студ.	9	7	3
4	КЭБ-1-13 -17 студ.	14	2	1
5	КП-1-13, -18 студ.	14	3	1
6	КР-1-13 -13 студ.	7	4	1
7	Жалпысы: 96 студ.	69	18	9
8	Пайызы,%	71,8	18,7	9,4

Табигый-математикалык предметтерди анын ичинен физика жана химияны окутууда мектеп курагындагы окуучу студенттердин белгиленген предметтерди өздөштүрүүгө болгон окуучулардын ишенимине жана «катаны өзүндөн издөө проблемасына» болгон окуучулардын өздүк рефлексиясынын чагылдырылуусун аныктоо үчүн дагы анкетирование менен сурамжылоо жүргүзүлдү. Алар №5 жана №6 таблицаларда берилди. Табигый-математикалык предметтерге көп анча кызыкпаган окуучулардын орто баага окусам мен үчүн жетиштүү болот деп ойлогон окуучулар 25% пайызды түзүп жатат. Бул көрүнүштү жаман деп айтууга болбойт. Жакшы окуй алат элем деген окуучулардын саны 63% пайызды түзүп жатат. Демек окуучулардын мүмкүнчүлүктөрү толугу менен ишке ашпай (реализовать этилбей) жатканын билүүгө болот. Ошондой эле №6 таблицанда берилген «Сенин жакшы окушуң кимден көз кананды?» – деген суроого жооп берүүдө 80% пайызга жакынын жообу аны өзүнөн көрөрү берилген. Демек окуучулар окугандын ийгилигинин негизги генератору өздөрү экендигин билишет экен. Бул боюнча өздүк рефлексия ойгонгонун эске алсак болот. Жакшы окуганга себеп агай-эжекелерден деп билген окуучулардын саны 9,4% пайызды түздү. Мындан биз орто кесиптик билим берүү бөлүмүнүн окутуучулары орто мектептин мугалимдерине караганда чыгармачылык менен

иштеген сабактарды жакшы денгээлде өткөн себептеринен улам, эже-агайларга болгон нааразычылык анча көп эмес экендиген билүүгө болот. Кээ бир окуучуларга алардын өздөрүнүн достору дагы кандайдыр бир денгээлде алагды кылып сабак өздөштүргөнгө өзүнүн таасирин берет окшойт. Ал эми ата-энесинин таасири бар экендигин айткан студенттер бул өзүн али эркин сезе албаган башынан индивиддик көз карашта чоңойгон окуучулар болушу мүмкүн.

Таблица №5.

Табигый-математикалык предметтерди, анын ичинен химияны жана физиканы өздөштүрүүгө болгон окуучулардын өздүк ишеними

№	Окуу группасы жана окуучулардын саны	Жакшы окуй алам	Жакшы окуй албайм	Орто баага окусам жетишет	Бул жөнүндө ойлогон эмесмин
1	КДО-1-13, - 8 студ.	6	-	2	-
2	КПР-1-13 -21 студ.	12	-	7	2
3	КАС-1-13 - 19 студ.	14	-	4	1
4	КЭБ-1-13 -17 студ.	12	-	2	3
5	КП-1-13, -18 студ.	10	-	7	1
6	КР-1-13 -13 студ.	9	-	2	2
7	Жалпысы: 96 студ.	63	0	24	9
8	Пайызы,%	65,6	0	25,0	9,4

Таблица №6.

Окуучунун мындан дагы жакшы окушуң кимден көз каранды?

№	Окуу группасы жана окуучулардын саны	Ата-энемден	Досторумдан	Агай-эжеке-лерден	Өзүмдөн
1	КДО-1-13, - 8 студ.	-	-	2	6
2	КПР-1-13 -21 студ.	3	-	2	16
3	КАС-1-13 -19 студ.	3	-	-	16
4	КЭБ-1-13 -17 студ.	-	3	2	12
5	КП-1-13, -18 студ.	-	-	3	15

Колдонулган адабияттар:

1. И. Бекбоев Окуучунун инсанын бүгүнкү күндүн талаптарына ылайык өстүрүп өнүктүрүүнүн ишенимдүү ыкмалары.//Эл агартуу журналы№9-10 -2013 33-41 бет.
2. Химия учебно-справочное пособие. Под редакцией академика Ю.Д. Третьякова. М-2006г.

Рецензент: к.п.н., доцент Жакышева Б. Ш.

6	КР-1-13 -13 студ.	2	-	-	11
7	Жалпысы: 96 студ.	8	3	9	76
8	Пайызы,%	8,3	3,1	9,4	79,1

Акыркы №7 таблицанда, окуучулардын бүгүнкү күндөн дагы жакшы окушуна, карата мүмкүнчүлүгүнүн күчөтүүгө эмне тоскоолдуктар болгонун билүүдө негизинен мектептен алган билиминин жетишпей жатканы тууралуу (ал 23,9% пайыз) өздүк рефлексиянын ойгонушу реалдуу көрүнүш болуп жатат. Бул багытта окутуучулардын инсанга багыттап окутуу орто кесиптик билим берүүдө дагы «зарыл» шарт экендигин көрсөтүп жатат. Дагы эң негизги себептердин бири бул «окуу жүктөмдөрүнүн көптүгү» экендиги белгилениди. Окуу жүктөмүнүн көп экендигин администрация мойнуна алуусу керек. Чындыгында мектепке караганда окуу жүктөмдөрү абдан эле көп болуп жаткандай. Бул жагын дагы окутуунун сапатын жакшыртуу маселеси катары караганда эске алуу абзел. Эң коркунучтуусу бул 40% пайызга жакыны бул тууралуу ойлонбогондугу жана ага карата өздүк рефлексиянын ойгонбогондугу болуп саналат.

Таблица №7.

Окуучунун өз мүмкүнчүлүгүн күчөтүүгө тоскоолдук кылып жаткан себептер кайсылар?

№	Окуу группасы жана окуучулардын саны	Мектептик билиминин жетишпегендиги	Окуу сабактарынын көптүгү	Негативдүү себеп м-н баа алууга болгон ишеними	Былбейм
1	КДО-1-13, - 8 студ.	1	3	-	4
2	КПР-1-13 - 21 студ.	8	10	-	1
3	КАС-1-13 - 19 студ.	2	7	-	10
4	КЭБ-1-13 - 17 студ.	5	7	-	5
5	КП-1-13, - 18 студ.	7	6	-	5
6	КР-1-13 -13 студ.	2	2	-	9
7	Жалпысы: 96 студ.	23	35	-	38
8	Пайызы,%	23,9	36,5		39,6